

KRZYSZTOF JASIECKI

Kolegium Ekonomiczno-Społeczne
Szkola Główna Handlowa w Warszawie
ORCID: 0000-0003-0433-9194
kjasie@sgh.waw.pl

ROSYJSKA AGRESJA NA UKRAINE: NOWE STOSUNKI WŁADZY W ZGLOBALIZOWANYM ŚWIECIE

Russian Aggression against Ukraine: New Power Relations in a Globalized World

The article characterizes selected key aspects of the new relations of political and economic power in the world shaped by Russia's aggression against Ukraine since 24 February 2022. This invasion is considered another significant turning point in the twilight of the liberal international order shaped after the end of the Cold War in 1989 and a catalyst for changing the balance of power in international relations (SM) and the international political economy (IME). The course of Russia's aggression against Ukraine is a symptom of the decline of the dominant position of the richer countries of the Global North over the less developed countries of the Global South. The novelty of the article lies in the characterization of selected global consequences of Russia's aggression against Ukraine using the most influential SM and MEP theories. The author formulates the hypothesis that Russia's aggression against Ukraine is a new type of 'proxy war' testing the capabilities and effectiveness of the main actors of SM, i.e. the United States and China. Issues discussed include the impact of the crisis of liberalism on changes in the dominant paradigms in the approach to SM and MEP, the specificity of the war in Ukraine, as well as its key consequences seen from the perspective of selected aspects of neoliberalism, neorealism and contemporary mercantilism.

Key words: transition from neoliberalism to neorealism and neomercantilism, full-scale aggression of Russia against Ukraine, war in Ukraine as a 'proxy war', new power relations in the world.

Rosyjska agresja na Ukrainę: Nowe stosunki władzy w zglobalizowanym świecie

Artykuł charakteryzuje wybrane aspekty nowych stosunków władzy w świecie, które powstały w wyniku zbrojnej agresji Rosji na Ukrainę od 24 lutego 2022 roku. Inwazja ta jest rozpatrywana jako kolejna znacząca cezura zmierzchu liberalnego porządku międzynarodowego ukształtowanego po zakończeniu zimnej wojny i katalizator zmiany układu sił w stosunkach międzynarodowych (SM) oraz międzynarodowej ekonomii politycznej (MEP). Przebieg agresji Rosji na Ukrainę stanowi symptom schyłku dominującej pozycji Globalnej Północy nad Globalnym Południem. Nowatorstwo artykułu polega na charakterystyce wybranych globalnych następstw agresji Rosji na Ukrainę z zastosowaniem najbardziej wpływowych teorii SM oraz MEP. Autor formułuje hipotezę, że agresja Rosji na Ukrainę stanowi nową odmianę „wojny zastępczej” testującej efektywność głównych aktorów SM, tj. Stanów Zjednoczonych i Chin. Dyskutowane są takie kwestie, jak wpływ kryzysu liberalizmu na zmiany dominujących paradygmatów w podejściu do SM i MEP, specyfika wojny w Ukrainie oraz jej kluczowe następstwa widziane w perspektywie wybranych aspektów neoliberalizmu, neorealizmu i współczesnego merkantyizmu.

S ł o w a k l u c z o w e: przejście od neoliberalizmu do neorealizmu i neomerkantyizmu, pełnoskalowa agresja Rosji na Ukrainę, wojna w Ukrainie jako „wojna zastępcza”.

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest charakterystyka wybranych kluczowych aspektów nowych stosunków władzy politycznej i gospodarczej w świecie, które krystalizują się od początku zbrojnej agresji Rosji¹ na Ukrainę, rozpoczętej 24 lutego 2022 roku. Inwazję tę można rozpatrywać jako kolejną znaczącą cezurę zmierzchu liberalnego porządku międzynarodowego ukształtowanego po zakończeniu zimnej wojny w 1989 roku. Jest ona katalizatorem zmiany układu sił w stosunkach międzynarodowych (SM), których reguły od ponad dekady ograniczają zakres tego porządku głównie do zachodniej hemisfery². Inwazja Rosji na Ukrainę ujawniła słabości zewnętrzne i wewnętrzne sprzyjające przeciwnikom liberalizmu; są one symptomami schyłku dominującej pozycji bogat-

¹ W artykule stosuję skróconą formę nazwy państwa Federacja Rosyjska, tj. Rosja.

² Pojęcie zachodniej hemisfery („Zachodu”) jest synonimem transatlantyckiej wspólnoty państw, opierających się na wartościach, interesach i instytucjach, głównie NATO i UE. Do tej kategorii należą także niektóre państwa nienależące do tych organizacji, jak: Szwajcaria, Australia, Nowa Zelandia, Japonia, Korea Południowa i Tajwan.

szych państw Globalnej Północy nad słabiej rozwiniętymi krajami Globalnego Południa.

Słabości te spotęgowała seria nakładających się kryzysów finansowych, gospodarczych, społecznych, klimatycznych, pandemia COVID-19 i wojna w Ukrainie, które delegitymizują globalny liberalizm w zasadniczych wymiarach systemowych – wzorca rozwojowego, bezpieczeństwa, ustroju demokratycznego, rządów prawa, praw człowieka, reguł polityki gospodarczej i homogenizacji kulturowej³. Wybór tematu artykułu motywuje waga podjętej problematyki dla interpretacji SM, jak i zmian w międzynarodowej ekonomii politycznej (MEP)⁴. Jego nowatorstwo polega na charakterystyce wybranych globalnych następstw wojny w Ukrainie z zastosowaniem najbardziej wpływowych teorii SM i MEP.

Taka perspektywa teoretyczna implikuje główne zagadnienie badawcze; zwraca uwagę na odmiennie dyskutowane uwarunkowania i strategiczne konsekwencje agresji Rosji na Ukrainę. Znaczenie podjętej problematyki określa prawidłowość, zgodnie z którą zmiany porządku międzynarodowego dokonują się często w efekcie wojen⁵. Jednak na obecnym etapie rozwoju SM nie jest jasne, jaki charakter przybierze ta zmiana. Autor formułuje hipotezę, że wojna w Ukrainie stanowi nową odmianę „wojny zastępczej” (ang. *proxy war*), testującej możliwości działania i efektywność kluczowych aktorów SM, tj. Stanów Zjednoczonych (USA) i Chin⁶. Staje się punktem zwrotnym wielowymiarowej konfrontacji Globalnej Północy, głównie USA i Unii Europejskiej (UE) oraz państw Globalnego Południa z Chinami i Rosją na czele.

Przebieg wojny i związane z nią okoliczności zarysowują zasadnicze tendencje zmian globalnego układu sił oraz załączki nowego wariantu SM i MEP. Realizacja celu badawczego i weryfikacja głównej hipotezy wiąże się z odpowiedzią na kilka pytań badawczych:

– W jaki sposób kryzys liberalizmu zmienił dominujące politycznie paradygmaty w podejściu do SM i MEP?

³ W kwestii sprzeczności i dysfunkcji liberalnego porządku międzynarodowego zob.: R. Kuźniar, *Zmierzch liberalnego porządku międzynarodowego. 2011–2021*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2023; A. Nölke, *Post-Corona Capitalism*, Bristol University Press, Bristol 2022.

⁴ K. Jasiecki, *Wpływ wojny w Ukrainie na zmiany modeli kapitalizmu*, w: D. Niedziółka, M. Próchniak (red.), *Ekonomia wojny. Skutki społeczne, ekonomiczne i geopolityczne wojny w Ukrainie*, SGH, Warszawa 2024, s. 113–136.

⁵ R. Kuźniar, *Zmierzch liberalnego porządku*, s. 18. Inne poglądy na zmiany hegemonii rozpatruje J.S. Nye, jr, *Przyszłość siły*, tłum. B. Działoszyński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, rozdz. 6.

⁶ Dla przejrzystości tekstu w odniesieniu do Chińskiej Republiki Ludowej posługuje się terminem Chiny.

- Na czym polega specyfika wojny w Ukrainie?
- Jak w ujęciu wybranych teorii interpretowane są główne następstwa tego konfliktu?

Artykuł realizuje cel i formułuje odpowiedzi na pytania badawcze posługując się podejściem korzystającym z wybranych aspektów dwóch teorii głównego nurtu SM i MEP. W podjętym zakresie jest to tracący wpływy neoliberalizm oraz przeważający w praktyce politycznej neorealizm i neomerkantylizm.

Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej charakteryzowane są teoretyczne aspekty kryzysu dominacji liberalizmu i przejścia do paradygmatu realistyczno-merkantylnego w SM i MEP. Druga analizuje specyfikę inwazji na Ukrainę jako „wojny zastępczej” pomiędzy USA i Chinami. Trzecia skupia się na zrębach nowych stosunków władzy w świecie, które chociaż dopiero się kształtują, mają już głównych liderów, zasadniczą oś podziałów, odrębne instytucje, a także „zwycięzców” i „przegranych”. Całość zamykają konkluzje.

KRYZYS LIBERALIZMU I PRZEJŚCIE DO PARADYGMATU REALISTYCZNO-MERKANTYLNEGO

Seria kryzysów zapoczątkowanych od 2008 roku, podważających legitymizację globalnego liberalizmu, zmieniła radykalnie sposób postrzegania SM i MEP. Jak zauważa John Mearsheimer, jeden z czołowych przedstawicieli współczesnego neorealizmu w teorii SM, rządy USA w latach 1991–2017 próbowały „zaprowadzić ład globalny oparty na wartościach demokracji liberalnej – rządach prawa, gospodarce rynkowej i poszanowaniu praw człowieka”. Określił tę strategię mianem „hegemonii liberalnej” pod „życzliwym zwierzchnictwem Waszyngtonu”⁷. Taki sposób myślenia o SM współcześnie występuje w kilku odmianach, wśród których szczególnie wpływowe to liberalizm współzależności i liberalizm instytucjonalny. Liberalizm współzależności skupia się na współpracy ponadnarodowej i akcentuje zmniejszającą się użyteczność siły militarnej. Z kolei liberalizm instytucjonalny akcentuje budowanie wzajemnego zaufania między państwami, czemu

⁷ J. Mearsheimer, *Dlaczego mocarstwa wojują ze sobą*, „Le Monde diplomatique. Edycja polska”, tłum. A. Przyborowska, Lipiec/Sierpień 2023. Chociaż nie ma konsensu w kwestii cezury końca „hegemonii liberalnej” w SM, często za symboliczny początek tego procesu uznawany jest atak islamistów na World Trade Center 11 września 2001 r., który rozpoczął międzynarodową „wojnę z terroryzmem” pod przewodnictwem USA. Nastąpiła globalna instytucjonalizacja siłowych rozwiązań kwestii politycznych, a prawa człowieka i demokracja zostały odsunięte na dalszy plan. Zob. Kuźniar, *Zmierzch liberalnego porządku*, s. 14.

ma sprzyjać rozwój instytucji międzynarodowych, które wypracowują uniwersalne reguły współpracy⁸.

W MEP liberalowie uznają, że gospodarka rynkowa stanowi autonomiczną sferę życia społecznego, działającą według własnych praw ekonomicznych, a wymiana gospodarcza jest grą o sumie dodatniej, obszarem wzajemnych korzyści wynikających ze współpracy państwa, przedsiębiorstw i jednostek. W rynkowej globalizacji akcentują bliskie wielowymiarowe powiązania między polityką i ekonomią, tworzące warunki niezbędne m.in. dla wolnego handlu, swobodnego transferu kapitału bądź ekspansji transnarodowych korporacji (MKT). Nośnym przejawem takich koncepcji jest teoria hegemonicznej stabilności (*hegemonic stability theory*), zgodnie z którą rozwój międzynarodowych rynków zależy od istnienia dominującej potęgi liberalnej⁹. Teoria ta przyjmuje, że stworzenie i utrzymanie światowej gospodarki liberalnej wymaga aktywności globalnego hegemonu, wyróżniającego się siłą militarną i kontrolą nad kluczowymi rodzajami zasobów gospodarczych łączonych z pełnieniem roli światowego przywódcy¹⁰.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego w 1991 roku jedynym państwem spełniającym powyższe warunki stały się Stany Zjednoczone, a wraz z upadkiem systemu komunistycznego w Europie Wschodniej, liberalizm gospodarczy zyskał nową wiarygodność. Skodyfikowany w postaci konsensu waszyngtońskiego zdecydowanie wspierał wzrost powiązań ekonomicznych pomiędzy państwami, otwarcie na handel, inwestycje zagraniczne, deregulację i prywatną przedsiębiorczość. Odchodzenie przez rządy od protekcjonizmu, wprowadzanie nowych technologii informacyjnych i spadek kosztów transportu ugruntowało pogląd, że globalizacja gospodarcza prowadzi do powszechnego wzrostu dobrobytu. Cechą podejścia neoliberalnego stało się także przekonanie, że państwa tracą siłę i wpływy oraz że globalizacja przyspieszyła erozję wielu krajowych instytucji dysfunkcyjnych wobec nowych wyzwań.

„Hegemonia liberalna” i zmiany oparte na jej zasadach zawierają jednak wewnętrzne sprzeczności systemowe, a także negatywne

⁸ R. Jackson, G. Sorensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, tłum. A. Czwojdrak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 144.

⁹ C. Kindleberger, *The World in Depression 1929–1939*, University of California Press, Berkley 1973; R. Gilpin, *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton 1987.

¹⁰ R.O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984, s. 32.

zjawiska uboczne. Na część z nich zwracają uwagę koncepcje neorealistyczne w SM, które wraz ze współczesnym merkantyлизmem stanowią główną reakcję polityczną na kolejne kryzysy gospodarcze i globalizację¹¹. Procesy globalizacji zaczęły erodować „hegemonię liberalną”, a polityczna dominacja USA po zakończeniu zimnej wojny nie trwała długo. Interwencje wojskowe USA wraz z niektórymi państwami NATO w Jugosławii (1999), Afganistanie (2001–2021) i Iraku (2003), „wojna z terroryzmem” islamskim, przebieg „arabskiej wiosny” (2010–2012), a także rosyjska aneksja Krymu (2014) zanegowały tezy o małej użyteczności siły militarnej i dużej roli współpracy ponadnarodowej, leżące u podstaw liberalizmu współzależności.

Pandemia COVID-19 i agresja Rosji na Ukrainę w 2022 roku dowiodły, że międzynarodowe współzależności mogą się przekształcać w nowe konflikty o dostęp do surowców, łańcuchów dostaw, nowych technologii, rynków zbytu itd.¹² Z kolei kryzys instytucji międzynarodowych, którego przejawami stały się izolacjonistyczna polityka prezydenta Donalda Trumpa, Brexit oraz wojny w Libii, Syrii i Ukrainie, zanegował uniwersalne zasady współpracy liberalizmu instytucjonalnego. Nastąpił renesans neorealizmu bazującego na założeniu, że politykę tworzą suwerenne państwa, a liberalna teza głosząca utratę ich siły i wpływów jest adekwatna głównie wobec krajów słabych wewnętrznie. „Hegemonia liberalna” USA nie zlikwidowała anarchii w SM. Istnienie wielu ośrodków władzy i kryzysowa niepewność sprzyjają „polityce siły” między państwami.

Nawiązania realistów do koncepcji racji stanu prowadzą do wniosku, że SM są zasadniczo konfliktogenne, a głównym przedmiotem ich troski jest wzmacnianie siły państwa oraz metody jej używania dla realizacji interesów narodowych. Polityka zagraniczna ma charakter instrumentalny, opiera się przede wszystkim na grze siły i interesów; natomiast organizacje międzypaństwowe pełnią role drugoplanowe. Zwolennicy takiego podejścia skupiają się na wyznacznikach „polityki siły” (militarnej, gospodarczej itd.), kluczowej dla przetrwania państwa i jego bezpieczeństwa w środowisku zdominowanym przez mocarstwa. Jak zauważał Kenneth N. Waltz, czołowy przedstawiciel defensywne-

¹¹ Jackson i Sorensen reakcję tę określili mianem „realistyczno-merkantylnej”.

¹² M. Leonard, *Wiek nie-pokoju. Współzależność jako źródło konfliktu*, tłum. A. Wojtasik, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2022. Obrazowym przejawem załamania reguł liberalizmu instytucjonalnego jest przewodnictwo Rosji w Radzie Bezpieczeństwa ONZ i jego skutki podczas zbrojnej agresji tego państwa na Ukrainę w 2022 r. Neorealiści zwracają uwagę także na działania USA gwałcące prawo międzynarodowe, np. gdy wywoływały wojnę domową w Nikaragui w latach 80. XX w., bombardowały Jugosławię w 1999 r. lub Irak w 2003 r. J. Mearsheimer, *Dlaczego mocarstwa*, s.11.

go realizmu w strukturalnej teorii stosunków międzynarodowych¹³, „elementy dysponujące największym potencjałem wyznaczają zarówno własne pole działania, jak i pole działania pozostałych elementów. [...] O losie wszystkich państw [...] w systemie przesądzają działania największych spośród nich i interakcje między nimi”¹⁴.

W sferze MEP przenoszenie inwestycji do krajów nowo uprzemysłowionych i otwarcie gospodarek zachodnich na produkcję wytwarzaną w państwach Globalnego Południa, włączyło do światowej rywalizacji kraje, które – jak Chiny, Indie, Rosja, Brazylia czy Iran – mają zasoby i ambicje odrzucenia politycznego zwierzchnictwa USA. W efekcie, wdrażanie liberalnego wariantu MEP przyspieszyło przekształcenia gospodarcze w kierunku modelu wielobiegunowego, w którym rośnie znaczenie państw spoza zachodniej hemisfery. W ocenie neorealistów, takie tendencje wzmocnił konsens waszyngtoński; zwłaszcza że, ich zdaniem, procesy globalizacji gospodarczej prowadzą do zero-jedynkowej, polaryzującej dystrybucji korzyści i władzy między państwami „zwycięzającymi” oraz „przegrywającymi”. Jednym z głównych czynników rozwoju gospodarczego jest siła i efektywność instytucji państwa, czego przykładem są sukcesy Azji Wschodniej. Dzięki wykorzystaniu zimnowojennych uwarunkowań geopolitycznych, wiodące kraje tego regionu łączyły neoliberalne recepty z realistyczno-merkantylnymi metodami „państwa rozwojowego”¹⁵. Ich rozwój zaczął osłabiać rolę amerykańskiego „globalnego hegemonu” jako gwaranta światowego liberalizmu, a wraz ze wzrostem roli Globalnego Południa, zawęża się również oddziaływanie USA jako lidera politycznego. Dyskusyjna staje się zatem adekwatność teorii hegemonicznej stabilności, której zasięg redukuje się coraz bardziej do Globalnej Północy. Współczesne neorealistyczno-merkantylne podejście akcentuje (szczególnie od 2008 r.), dążenie do równowagi pomiędzy regulacją państwową

¹³ Realizm strukturalny podkreśla znaczenie struktury SM dla zachowań państw. Struktura ta determinuje możliwości państwa i jego sposób prowadzenia polityki zagranicznej. System jest więcej niż sumą części, składa się z oddziałujących na siebie czynników: struktury i jej elementów (państw). Struktura systemu określa możliwości zachowania państw. Jednocześnie poddaje się ich oddziaływaniom, które ją w głównej mierze kształtują. W ramach realizmu strukturalnego wyróżniany jest realizm defensywny i realizm ofensywny. Rozróżnienie to opiera się na kryterium oceny celów państwa w strukturze SM. Realizm defensywny przyjmuje, że zasadniczym celem państw jest przetrwanie. Natomiast realizm ofensywny zakłada, że takim celem jest dążenie do potęgi, tj. maksymalizacji relatywnej siły państwa w strukturze SM.

¹⁴ K.N. Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, w: H. Schreiber, A. Wojciuk (red.), *Stosunki międzynarodowe, Antologia tekstów źródłowych*, t. 1, tłum. R. Włoch, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2018, s. 332–333.

¹⁵ H. Lee, *Kapitalizm konfucjański*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.

i siłami wolnego rynku oraz autonomią państwa a integracją międzynarodową.

Przejawem sprawczej roli takich poglądów jest rosnący protekcjonizm, interwencjonizm państwowy, polityka przemysłowa, izolacjonizm i nacjonalizm ekonomiczny. Następstwem ich wdrażania jest m.in. obniżenie poziomu międzynarodowych obrotów kapitału, towarów i usług obrazujące tendencje deglobalizacyjne oraz warunkowana politycznie „fragmentacja geoeconomiczna” i „regionalizacja finansowa”¹⁶. Symptomaticz zmian w MEP stała się wojna handlowa i rywalizacja amerykańsko-chińska w zakresie zaawansowanych technologii zainicjowana przez prezydenta Trumpa w 2017 roku, kontynuowana w zmodyfikowanej wersji przez administrację Joe Bidena. Tendencje deglobalizacyjne wzmocniły także zakazy prowadzenia działalności gospodarczej (*lockdowny*), zerwanie łańcuchów wartości w pandemii COVID-19 oraz pakiety rządowej pomocy socjalnej i dla przedsiębiorstw. Ukazały one wyraźnie zasadnicze ograniczenia ekonomii opartej głównie na najniższych kosztach. Zmieniła się interpretacja korzyści, kosztów i ryzyka, która uwzględnia obecnie również kryteria pozaekonomiczne – polityczne, logistyczne itd. W takich okolicznościach podejście liberalne, oparte na ekonomii neoklasycznej, skupione na debacie wokół globalizacji gospodarczej i hegemonicznej stabilności (z wiodącą rolą USA), znalazło się w impasie.

AGRESJA ROSJI NA UKRAINĘ: „WOJNA ZASTĘPCZA” USA I CHIN CZY NOWY KONFLIKT GLOBALNY?

Rosyjska pełnoskalowa inwazja na Ukrainę od 2022 roku dostarcza nowej argumentacji dla neorealistyczno-merkantylnej perspektywy SM i MEP, ponieważ wymusza koncentrację na bezpieczeństwie państwa i zagrożeniach militarnych. W teorii stanowi element weryfikacji tezy Roberta O. Keohane, zakładającej możliwość dalszego funkcjonowania porządku liberalnego bez hegemonu, którym USA były do lat 70. XX w.¹⁷ Wojna w Ukrainie dowodzi jednak, że istnienie takiego porządku – podobnie jak innych w SM i MEP – jest ograniczone trwałością jego kluczowych przesłanek. Pojęcie hegemonii ma charakter wielowymiarowy. Przykładowo, chociaż USA są nadal jedynym super-

¹⁶ International Monetary Fund, *Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*, Washington D.C. 2023.

¹⁷ R.O. Keohane, *After Hegemony*.

mocarstwem o globalnym zasięgu militarnym, to w sferze stosunków ekonomicznych podział wpływów jest już od dawna wielobiegunowy.

W handlu, regulacjach antymonopolowych lub finansowych liczą się również inni partnerzy, jak Chiny czy UE¹⁸. Nie zawsze też potęga wojskowa bądź przemysłowa przekłada się na zwycięstwa militarne. Dowiodła tego przegrana wojna USA w Wietnamie¹⁹, a obecnie m.in. redukcja potencjału obronnego nadająca UE, jako to określił niegdyś sekretarz generalny NATO George Robertson, status „militarnego pigmeja”²⁰. Neorealista Samuel P. Huntington przewidywał, że dalszy rozwój państw bazujących na alternatywnych wobec zachodnich formach rządów, tożsamościach kulturowych i legitymizacji władzy może zakwestionować porządek SM oparty na wartościach liberalnej demokracji. W takim kontekście dynamizm gospodarczy Chin oraz rosnąca populacja oraz zasoby ekonomiczne państw arabskich i muzułmańskich, ze względu na duże różnice kultury politycznej i systemów rządzenia, sprzyjają raczej konfliktom niż współpracy²¹. W efekcie, neoliberalne funkcjonalistyczne przekonanie, że międzynarodowe instytucje oparte na uniwersalnych wartościach i racjonalności

¹⁸ Zmierzch gospodarczej dominacji USA stał się już przedmiotem dyskusji, gdy koszty wojny w Wietnamie doprowadziły w 1971 r. do załamania reżimu handlowego i monetarnego krajów wysoko rozwiniętych ustanowionego w Breton Woods.

¹⁹ J.S. Nye jr., *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 32–33.

²⁰ R. Kagan, *Potęga i Raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, tłum. W. Turopolski, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2003, s. 82. Trzydzieści państw członkowskich NATO w Europie łącznie dysponuje potencjałem gospodarczym większym niż USA i nakładami na obronność drugimi na świecie po Ameryce. Jednak ze względu na ich rozproszenie, jak również ponowne objęcie prezydentury w USA przez D. Trumpa, którego stanowisko w zakresie wsparcia Stanów Zjednoczonych jest zmienne i nieklarowne, przeważa przekonanie, że sama UE nie pokona Rosji. J. Liboreiro, *With or without US Support, 'We Cannot Let Russia Win,' Says Ursula von der Leyen*, <https://www.euronews.com/my-europe/2024/02/28/with-or-without-us-support-we-cannot-let-russia-win-says-ursula-von-der-leyen> [dostęp: 7.03.2024].

²¹ Huntington wyróżnił dziewięć ośrodków cywilizacyjnych współczesnego świata: zachodni, latynoamerykański, prawosławny, afrykański, islamski, hinduistyczny, buddyjski, chiński oraz japoński. Ich rozwój może tworzyć osie konfliktów wynikających z odrębności kulturowych i cywilizacyjnych. Jego zdaniem, tego rodzaju konfliktowy podział przebiega pomiędzy wschodnią oraz zachodnią częścią Ukrainy. S.O. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Schuster, London 2002. Łatwość aneksji Krymu oraz podatność części mieszkańców Donbasu na wpływy Rosji przy równoczesnym radykalnym sprzeciwie zachodniej części Ukrainy wobec nich w pewnej mierze potwierdza tezy Huntingtona. W świetle rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 r. mocniejsza wydaje się być jednak argumentacja Measheimera, który zgodnie ze swoją koncepcją roli państw porównywanych do „kul bilardowych” uważał, że wewnętrzne zróżnicowania kulturowe czy religijne są wtórne wobec międzynarodowych interesów państw, a Rosja i Ukraina będą raczej rywalami niż sojusznikami. J. Mearsheimer, *The Case for a Nuclear Deterrent*, „Foreign Affairs” 1993, nr 72, s. 54. Przebieg wojny dowodzi, że wbrew przewidywaniom Huntingtona, zróżnicowania kulturowe lub religijne w nowej sytuacji straciły na znaczeniu. Zjednoczenie społeczeństwa ukraińskiego przyspieszyło budowę nowej tożsamości narodowej.

ekonomicznej będą nadal promować kooperację oraz stabilność w SM, traci swoje podstawy. Racjonalność ekonomiczna oraz maksymalizowanie własnego interesu są odmiennie definiowane przez elity państw zwiększających swój potencjał i asertywność, jak: Chiny, Indie, Rosja, Brazylia czy Turcja. Rolę takich odmienności potwierdza trwająca wojna w Ukrainie²².

Jej bezpośrednim celem jest podporządkowanie dużego, strategicznie położonego państwa europejskiego jako elementu długotrwałej konfrontacji Rosji z krajami określanymi przez prezydenta Putina jako „kolektywny Zachód”. Jednak zasadniczą stawką tej wojny jest kształt architektury politycznej i bezpieczeństwa w Europie, a także dokonanie rewizji porządku globalnego przez zastąpienie przywództwa USA koalicją dyktatur kierowanych przez Chiny i Rosję²³. Zamiarom tym służy erozja zasad współżycia między państwami, która – chociaż odwołuje się do haseł „wielobiegunowości” oraz demokratyzacji w SM – prowadzi w praktyce do tworzenia nowego „koncertu mocarstw” i stref wpływów. Dla Rosji, Chin, a także części krajów Globalnego Południa wojna w Ukrainie otwiera nowe szanse realizacji takich celów. Dla wielu państw stanowi ona test ich pozycji w SM i MEP, a także sprawdzian koncepcji bezpieczeństwa, wartości sojuszy, potencjału obronnego itd. Dynamizuje nowy układ sił w świecie. Na poziomie największych potęg jest to pole pośredniej konfrontacji USA – „mocarstwa schodzącego”, relatywnie słabnącego, lecz utrzymującego nadal wiele atrybutów globalnego lidera oraz Chin jako „mocarstwa wschodzącego”, zwiększającego swój potencjał i wpływy²⁴. Państwa te, w związku z wojną w Ukrainie, stają się centrami przyspieszonej krystalizacji konkurencyjnych ośrodków władzy kształtujących na nowo SM i MEP.

Politykę USA i Chin wobec tego konfliktu można rozpatrywać w kategoriach nowej „wojny zastępczej” (*proxy war*), w której wiodące mocarstwa posługują się innymi państwami i organizacjami dla realizacji swoich interesów. Termin „wojna zastępcza” był używany

²² Można sformułować hipotezę, że jednym z czynników sprzyjających rozwojowi perspektywy konstruktywistycznej w teorii SM, jest rosnące różnicowanie postrzegania ich przedmiotu przez rozmaitych aktorów stosunków międzynarodowych. Różnicowanie to odzwierciedla w pewnej mierze ograniczenia i niewystarczalność podejścia eurocentrycznego lub szerzej zachodniego w charakteryzowaniu oraz wyjaśnianiu polityki zagranicznej i SM. Zob.: A.K. Cianciara, *Europejska polityka sąsiedztwa w perspektywie konstruktywizmu*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2017.

²³ Cele i metody stosowane przez Rosję w polityce zagranicznej charakteryzuje M. Menkiszak, *Wygrać wojnę z Rosją. O kontrstrategii Zachodu wobec Moskwy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, kwiecień 2023.

²⁴ G. Allison, *Skazani na wojnę. Czy Ameryka i Chiny unikną pułapki Tukidydesa?*, tłum. R. Mościcka, M. Waclaw, M. Żbikowska, Pascal, Bielsko-Biała 2018.

w okresie zimnej wojny w charakterystykach amerykańsko-sowieckich konfliktów rozgrywających się w krajach Trzeciego Świata, m.in. w formie niejawnego wspierania sił antysystemowych. Tyrone L. Groh definiuje pojęcie wojny zastępczej jako „ukierunkowanego użycia siły przez zmotywowanego politycznie aktora lokalnego w celu uzyskania pośredniego wpływu na politykę państwa, które jest celem interwencji”²⁵. Przedstawia formy pośredniej interwencji państw wspierających strony konfliktu, jak dotowanie pomocy militarnej bądź finansowej (*donated assistance*). Wyróżnia cztery typy wojen zastępczych: 1) prowadzone by zwyciężyć; 2) prowadzone, by podtrzymać działania; 3) ingerujące w sprawy wewnętrzne oraz 4) ukierunkowane na wywołanie chaosu.

Pojęcie wojny zastępczej, wyróżnienie pośrednich form interwencji i typologii takich wojen, można zastosować także do różnych etapów rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie. Rosja wsparła w 2014 roku ruchy secesjonistyczne na Krymie i w Donbasie. Jako „aktor lokalny” wywołały one chaos osłabiający państwo ukraińskie, próbując doprowadzić do korzystnych dla Kremla zmian politycznych w Kijowie²⁶.

²⁵ T.L. Groh, *Proxy War: The Least Bad Option*, Stanford University Press, Stanford 2019, s. 29.

²⁶ Żądania prezydenta Putina przed inwazją na Ukrainę w 2022 r. dotyczyły m.in. zmiany reżimu politycznego w Kijowie, wprowadzenia zakazu działalności partii niechętnych Rosji, rezygnacji z członkostwa Ukrainy w NATO, redukcji i rozbrojenia armii ukraińskiej, wprowadzenia zakazu rozmieszczania obcych sił zbrojnych na obszarze Ukrainy oraz uznania rosyjskich aneksji terytorialnych. Odwoływały się one częściowo do porozumień mińskich z 2014 i 2015 r., w których Rosja, przy akceptacji Francji i Niemiec, domagała się zmian ustrojowych Ukrainy, jej federalizacji i nadania „specjalnej autonomii” Donbasowi, co w praktyce mogło oznaczać utratę kontroli Kijowa nad tym regionem i stworzenie instrumentów stałego nacisku politycznego na władze Ukrainy. (Zbliżone wzorce destabilizacji Rosja stosuje w Naddniestrzu w Mołdawii oraz w Osetii Północnej i Abchazji w Gruzji). W grudniu 2021 r. rosyjskie władze zażądały gwarancji bezpieczeństwa, przedstawiając w formie ultimatum propozycję nowych traktatów między Rosją a USA i NATO. Domagały się wstrzymania polityki rozszerzenia, a nawet wycofania wojsk NATO i USA na pozycje sprzed 1997 r. oraz ograniczenia aktywności wojskowej na terenie państw członkowskich i partnerskich NATO. Rosja groziła, że niespełnienie tych żądań skutkuje „odповідzią techniczno-wojskową”, której zapowiedzią była koncentracja wojsk wokół Ukrainy. S. Dębski, P. Sasnal, W. Lorenz, *Konsekwencje rosyjskiej inwazji na Ukrainę dla porozumienia NATO-Rosja (NRFA) z 1997 r.*, Warszawa 2022; M. Menkiszak, *Wygrać wojnę z Rosją*, s. 18–19. Zdaniem części amerykańskich środowisk neorealistycznych, wschodnie rozszerzanie NATO i próby objęcia nim Ukrainy oraz unijna koncepcja Partnerstwa Wschodniego były strategicznymi błędami, prowokacją nie uznającą interesów Rosji i jej prawa do zachowania postsowieckiej strefy wpływów, które wynika z zasady „równowagi sił” pomiędzy mocarstwami. Przywódcy Rosji traktowali te działania jako zagrażające bezpieczeństwu państwa, czemu dali wyraz w wojnie przeciwko Gruzji w 2008 r., sprzeciwie wobec koncepcji Partnerstwa Wschodniego UE, poparciu dla prezydenta Janukowycza, aneksji Krymu, separatyzmu w Donbasie i odmowie uznania prozachodnich przemian w Ukrainie. W tej interpretacji poczynania prezydenta Putina broniły strategicznych interesów Rosji i miały charakter defensywny, wyprzedzający dalszą ekspansję USA i NATO. J.J. Mearsheimer, *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault*.

Rosja posługiwała się początkowo metodami „wojny hybrydowej”, lecz od 2022 roku stosuje już instrumenty konwencjonalnej „wojny pełnoskalowej”²⁷. Na poziomie globalnym państwa i struktury zachodnie unikają bezpośredniego zaangażowania w konflikt zbrojny w Ukrainie ze względu na obawy, że mogłoby to prowadzić do jego niekontrolowanej eskalacji, tzw. efektu *blowback*, w tym użycia przez Rosję arsenału jądrowego, czym często grozi prezydent Putin²⁸. Następstwem tych obaw jest m.in. opóźnione i ostrożne dostarczanie Ukrainie sprzętu wojskowego i uzbrojenia, które dodatkowo, zdaniem liderów Zachodu, nie powinno być używane na terytorium Rosji (jak m.in. niemiecki system rakiet dalekiego zasięgu Taurus). Jednocześnie państwa zachodniej hemisfery przekazują Ukrainie pomoc (*donated assistance*); dostarczają wsparcie polityczne, finansowe, wywiadowcze, a także broń i sprzęt wojskowy oraz pomoc humanitarną. Są to działania podtrzymujące Ukrainę, nazbyt jednak ograniczone, by mogły umożliwić jej zwycięstwo.

Zastępczy charakter konfliktu potwierdza polityka Chin i Iranu, a także ugrupowań międzynarodowych krytycznych wobec Zachodu (jak BRICS), sprzyjających Rosji, lecz unikających bezpośredniego zaangażowania militarnego²⁹. Analitycy rozpatrują ryzyka przekształce-

The Liberal Delusions That Provoked Putin, „Foreign Affairs”, September/October 2014, s. 77–89; także F. Costigliola, *Kennan’s Warning on Ukraine. Ambition, Insecurity, and the Perils of Independence*, „Foreign Affairs”, 27 January 2023. W interpretacji neorealistycznej rzeczywistym priorytetem USA powinno być „wciągnięcie Rosji w koalicję równoważącą Chiny, nie zaś gróźnienie w wojnę w Europie Wschodniej i przyspieszenie zbliżenia chińsko-rosyjskiego”. J.J. Mearsheimer, *Dlaczego mocarstwa wojują ze sobą*, s. 13.

²⁷ Wojna hybrydowa to strategia wojenna łącząca działania konwencjonalne, nieregularne, cybernetyczne, terroryzm, sabotaż, dywersję i przestępczość dla realizacji celów politycznych. Po raz pierwszy rosyjski sposób prowadzenia działań na Ukrainie nazwał w ten sposób holenderski generał Frank van Kappen w kwietniu 2014 r. Później NATO ogłosiło, że walki na południowym wschodzie Ukrainy to wojna hybrydowa. J. Hajduk, T. Stępniewski, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: Uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie” 2015, nr 4, s. 135–151. Przykłady takich działań Rosji przeciwko innym państwom wymienia M. Menkiszak, *Wygrać wojnę z Rosją*, s. 14–16. Natomiast zapożyczony z języka angielskiego termin „wojna pełnoskalowa” (*full-scale war*) oznacza wojnę, w której „wykorzystuje się różne rodzaje sił zbrojnych [...], działania wojenne są intensywne, a strony konfliktu ponoszą ofiary w sile żywej”. *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/pelnoskalowy;22946.html> [dostęp: 11.01.2024].

²⁸ Dotychczas żadne państwo posiadające broń jądrową nie dokonywało aneksji części terytorium innego państwa bądź próby jego całkowitego podporządkowania. Taka bezprecedensowa sytuacja utrudnia zdefiniowanie kryteriów zakończenia wojny rosyjsko-ukraińskiej i odpowiedzi na pytania: Czy i w jaki sposób można pokonać militarnie państwo dysponujące taką bronią? Jakie warunki powinny być spełnione, by byłoby to możliwe?

²⁹ Sekretarz generalny NATO Jens Stoltenberg wskazywał na Chiny jako kluczowy czynnik umożliwiający agresję Rosji na Ukrainę. Agresja ta potwierdza żywotność nieformalnego sojuszu obu państw. Bez zwiększonych przez Chiny zakupów surowców oraz eksportu kluczowych półproduktów, dronów i innych technologii, Rosja miałaby ogromne problemy

nia tej wojny w globalny konflikt militarny, czego regionalne przesłanki obserwujemy już na Bliskim Wschodzie (wojna Izraela z Hamasem w Gazie, w Libanie, pirackie ataki Huti itd.), w Azji (napiecie wokół Tajwanu i Morza Południowochińskiego) i w sporze o Arktykę³⁰. W radykalnym ujęciu „stan wojny pomiędzy Rosją i Zachodem nie jest [...] stanem formalnym, lecz faktycznym.”³¹ Taki sposób myślenia oddają wypowiedzi wielu polityków zachodnich i ekspertów, którzy w opisie obecnej sytuacji międzynarodowej używają określenia III wojna światowa. Zgodnie z Grohem, w relacjach między zewnętrznym darczyńcą a beneficjentem pomocy występuje hierarchiczność, której elementem jest zadaniowanie „aktora zastępczego” przez sponsorów.

Taka sytuacja odnosi się również do zależności pomiędzy Ukrainą i jej sojusznikami. Wraz z przedłużaniem się wojny z Rosją położenie Ukrainy pogarsza się bardziej niż sytuacja agresora. Początkowe sukcesy Ukrainy broniącej się przed agresją Rosji częściowo wynikały ze wzmocnienia zdolności obronnych po aneksji Krymu, dzięki współpracy wojskowej z niektórymi państwami NATO (głównie anglosaskimi) w zakresie szkolenia i dozbrajania³². Niespodziewana skuteczność armii ukraińskiej³³ spowodowała, że początkowo zaczęto nawet przeceniać szanse zwycięstwa Kijowa wspomaganego przez USA i NATO.

z kontynuacją działań zbrojnych w Ukrainie. Z kolei Chiny, przynajmniej krótkookresowo, na wojnie zyskują, narzucając Rosji niekorzystne warunki wymiany (niskie ceny surowców, rozliczenia w juanach) i wykorzystując neoimperialne ambicje Moskwy do osiągania własnych celów, w tym podważania siły USA i NATO oraz coraz głębszego podporządkowania sobie Rosji, uzależnionej od nich gospodarczo i technologicznie. Zob. P. Paszak, *NATO i Chiny. Strategiczna gra w obliczu konfliktu na Ukrainie*, „Układ Sił” 2024, nr 3, s. 103–108.

³⁰ Economist Intelligence Unit, *Global Economic Outlook. Geopolitical Shocks and Bond Market Volatility*, London 2023, s. 1.

³¹ M. Menkiszak, *Wygrać wojnę z Rosją*, s. 10.

³² Bliska współpraca z państwami anglosaskimi częściowo była następstwem Memorandum Budapesztańskiego z 1994 r. Pod naciskiem USA, Ukraina przystąpiła do Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej i zawarła porozumienie, w którym Rosja, Wielka Brytania i USA zobowiązały się do powstrzymania od groźby użycia siły przeciwko Ukrainie oraz poszanowania jej suwerenności, integralności terytorialnej i niepodległości. Dokument ten, na mocy którego Ukraina przekazała znajdujący się na jej terytorium arsenał jądrowy Rosji, nie miał jednak charakteru umowy międzynarodowej wiążącej sygnatariuszy (m.in. nie zawierał zobowiązań do udzielenia pomocy wojskowej gwarantującej bezpieczeństwo Ukrainy). Przedstawiciele Rosji wykazują, że ustalenia Memorandum nie mają zastosowania do wydarzeń z 2014 r. i tego, co nastąpiło później. Według prezydenta Putina, w Ukrainie doszło do zbrojnego zamachu stanu (zorganizowanego przez „kolektywny Zachód”), który obalił legalny rząd prezydenta Janukowycza, a na jej terytorium powstało nowe państwo, w którym Rosja nie podpisywała żadnych umów. A. Kleczkowska, *Memorandum Budapesztańskie – umowa międzynarodowa czy niewiążące porozumienie*, <https://wladzasadzenia.pl/2021/20/memorandum-budapesztanskie-umowa-miedzynarodowa-czy-niewiazace-porozumienie.pdf> [dostęp: 15.01.2024].

³³ Przejawem przeświadczenia o szybkim upadku Ukrainy były zachodnie propozycje wyjazdu z kraju prezydenta Zelenskiego i udania się na emigrację (np. do Polski), w celu dalszego organizowania oporu Ukrainy.

Jednak niepowodzenie letniej ukraińskiej kontrofensywy w 2023 roku i niewystarczająca pomoc sojusznicza doprowadziły do odzyskania inicjatywy strategicznej przez Rosję, która dysponuje wielokrotnie większym od Ukrainy potencjałem wojskowym, przemysłowym i ludzkim.

Rosja systematycznie dewastuje infrastrukturę krytyczną zaatakowanego kraju, w tym sieci elektroenergetyczne oraz przedsiębiorstwa sektora obronnego. Przemysł Rosji przestawił się na potrzeby wojny i zwiększa produkcję zbrojeniową. Baza industrialna Ukrainy jest znacznie mniejsza i nie może być w pełni wykorzystana ze względu na zniszczenia wojenne oraz rosyjską okupację 20% kraju. W 2020 roku gospodarka Rosji była 10 razy większa od ukraińskiej, a w trzecim roku wojny ta różnica wzrosła już do blisko 14 razy³⁴. Wskutek masowej migracji Ukraińców Rosja ma czterokrotnie większą populację, co przekłada się niekorzystnie na możliwości mobilizacyjne armii³⁵. Duży wzrost finansowania rosyjskich sił zbrojnych powoduje, że Ukraina nie jest w stanie bez pomocy sojuszniczej prowadzić wojny z Rosją³⁶. Rośnie zależność Kijowa od wsparcia zewnętrznego, które wraz z przedłużaniem się wojny natrafia na narastające ograniczenia. Wynikają one ze zmęczenia tą sytuacją w społeczeństwach zachodnich³⁷, konfliktów na Bliskim Wschodzie odwracających uwagę międzynarodowej opinii publicznej od Ukrainy (Gaza, Liban, Syria itd.) oraz niepewności, jaka wiąże się z rozbieżnościami politycznymi wśród głównych donatorów w USA i UE³⁸.

³⁴ *Shell-shocked*, „The Economist”, 20 January 2024, s. 17.

³⁵ Według byłego głównodowodzącego armią generała Walerija Załużnego, Ukraina potrzebuje pół miliona nowych żołnierzy na 1 mln obecnie zmobilizowanych. Tymczasem rezerwy ludzkie są na wyczerpaniu, a generalnie sytuacja demograficzna kraju jest bardzo trudna.

³⁶ Skalę zmian obrazuje podwyższenie wydatków zbrojeniowych Rosji. W 2023 r. wzrosły one o 36% w porównaniu z 2022 r. Rosja przeznaczyła na ten cel 32% wydatków państwa, co stanowiło ok. 6% PKB (w 2021 r. było to 4% PKB); w latach 2024–2025 ma to być także 6% PKB, co jest najwyższym wskaźnikiem od czasu rozpadu ZSRR. W 2024 r. na potrzeby bezpieczeństwa zarezerwowano w budżecie ok. 160 mld dol., co pochłonie 38,6% wszystkich wydatków państwa. A.M. Dyer, *Stan sił zbrojnych Rosji po dwóch latach wojny*, PISM, luty 2024, nr 4 (138), s. 4.

³⁷ Zob. różnice opinii publicznej w 12 państwach UE wobec wsparcia Ukrainy. I. Krastew, M. Leonard, *Wars and Elections: How European Leaders Can Maintain Public Support for Ukraine*, European Council on Foreign Relations, Brussels, February 2024.

³⁸ Finansowanie zewnętrzne wiąże się zwykle z żądaniami reform państwa i gospodarki Ukrainy zgodnych z zaleceniami donatorów pomocy, m.in. w zakresie przeciwdziałania korupcji, deoligarchizacji i ochrony mniejszości narodowych. Jej pozyskanie następuje na tle rosnących trudności. W USA wewnętrzne kontrowersje polityczne doprowadziły do zablokowania w Kongresie w końcu 2023 r. pomocy dla Ukrainy o wartości 50 mld. USD. Z kolei UE zdecydowała się na dalsze wsparcie w kwocie 50 mld euro dopiero po przełamaniu sprzeciwu Węgier popierających Rosję. I. Bond, Z. Meyers, L. Scazzieri, S. Tordoir, *Two Years (and Ten Years) of War in Europe: Hard Times for Ukraine*, Centre For European Reform, London–Brussels–Berlin, March 2024.

Przebieg wojny staje się wypadkową sytuacji międzynarodowej, co obrazuje również słabości paradygmatu realistyczno-merkantylnego w zastosowaniu do wyzwań wymagających wyjścia poza interesy narodowe (zarówno definiowane w kategoriach neorealizmu ofensywnego, jak w przypadku USA bądź neorealizmu defensywnego, jak w UE)³⁹. W tym kontekście szczególne niejasności tworzy mało przewidywalne i zmienne stanowisko nowej administracji Trumpa, który od dawna deklarował, że jeśli ponownie zostanie prezydentem Stanów Zjednoczonych, natychmiast zakończy („w 24 godziny”) wojnę Rosji z Ukrainą, m.in. wstrzymując pomoc dla tego państwa⁴⁰. Jednak po ponownym objęciu prezydentury 20 stycznia 2025 roku, gdy prezydent Trump podpisał rozporządzenie wstrzymujące na okres 90 dni wszystkie amerykańskie programy pomocy rozwojowej dla zagranicy, z tej decyzji zostało wyłączone wsparcie militarne USA dla Ukrainy⁴¹.

TWORZENIE ZAŁĄŻKÓW NOWYCH STOSUNKÓW WŁADZY W ŚWIECIE

Agresja Rosji w 2022 roku stała się punktem zwrotnym w tworzeniu norm nowych SM i MEP. Przeszła do historii amerykańska hegemonia polityczna ukształtowana po upadku komunizmu w Europie Wschodniej i rozpadzie ZSRR. Obecne stosunki władzy mają charakter płynny i konfliktogenny; tworzą nowy „wielobiegunowy nieład” (*multipolar disorder*), naznaczony narastaniem globalnego ryzyka geopolitycznego, zagrożeń oraz niestabilności. Jak przed I i II wojną światową narasta wyścig zbrojeń zwiększający prawdopodobieństwo konfliktów militarnych⁴². Wojna w Ukrainie stała się katalizatorem nowego podziału świata na dwa przeciwstawne obozy: 1) broniącej uprzywilejowanych pozycji Globalnej Północy skupionej wokół USA i NATO oraz 2) domagających się zmian państw Globalnego Południa, których liderem są Chiny, a głównym forum współpracy grupa BRICS. Rozwój BRICS nie

³⁹ Ch. Thomas, S. Kreps, *America Can't Win the Tech Race Alone*, „Foreign Affairs”, 26 January 2024.

⁴⁰ Zdaniem niektórych badaczy, realizacja takich zapowiedzi byłaby największym ustępstwem na rzecz Rosji w historii USA. Zob.: G. Allison, *Trump Is Already Reshaping Geopolitics*, „Foreign Affairs”, 16 January 2024.

⁴¹ M. Istel, *Trump „wstrzymał wszelką pomoc dla Ukrainy”? Nie*, <https://konkret24.tvn24.pl/swiat/trump-wstrzymal-wszelka-pomoc-dla-ukrainy-nie-st8271517> [dostęp: 27.01.2025].

⁴² The Economist Intelligence, *Ten Ways the War in Ukraine Will Change the World*, London 2022, s. 1.

oznacza jednak tworzenia jednoznacznie antyzachodniego sojuszu. Członkowie tej grupy są bardzo zróżnicowani politycznie, ustrojowo i gospodarczo⁴³, a część z nich, np. Indie, Brazylia czy Arabia Saudyjska, nadal utrzymuje dobre relacje z Zachodem.

Nową sytuację w sferze SM i MEP wyróżniają szczególnie trzy kwestie. Po pierwsze, od XIX wieku pierwszy raz udział państw zachodnich w globalnym PKB spadł poniżej 50% (a G-7 do 44%); wskaźnik ten odzwierciedla syntetycznie przesunięcie dynamiki rozwoju gospodarczego w inne regiony świata – zwłaszcza do Azji Wschodniej, a także zmiany globalnej równowagi sił, która odbiega od systemu władzy ukształtowanego po 1945 roku. Po drugie, oprócz Chin wyłoniło się kilka regionalnych, wpływowych ośrodków władzy państwowej, takich jak: Indie, Brazylia, RPA, Turcja, Arabia Saudyjska czy Iran, akcentujących autonomię względem USA i Chin. Po trzecie, występują istotne zmiany układu sił także wewnątrz Globalnej Północy i Globalnego Południa, których efektem są „wygrani” oraz „przegrani” tej kolejnej Wielkiej Transformacji. W związku z tymi zmianami, część krajów Globalnego Południa dostrzega możliwość zakwestionowania polityczno-wojskowej pozycji USA jako światowego lidera.

Nie powiodły się też próby włączenia ich do antyrosyjskiego frontu; 75 państw odmówiło przyłączenia się do zachodnich sankcji nałożonych na Rosję⁴⁴. Wpłynął na to upadek Kabulu w 2021 roku (porównywany do upadku Sajgonu w 1975 roku), uznany za kolejny przejaw słabości Zachodu. Stosunkowo skuteczna realizacja celów Moskwy w trzecim roku pełnoskalowej agresji w Ukrainie, wbrew państwom

⁴³ 1 stycznia 2024 r. rozszerzono członkostwo BRICS o Egipt, Etiopię, Iran, Arabię Saudyjską i Zjednoczone Emiraty Arabskie. Grupa BRICS skupia państwa demokratyczne i autorytarne; łącznie reprezentuje 46% ludności świata, 29% globalnego PKB, 43% produkcji ropy i 25% globalnego eksportu. Krytykuje zachodnie sankcje przeciw Chinom i Rosji, wzywa do zwiększenia udziału jej członków w międzynarodowych instytucjach i organizacjach, w tym w Radzie Bezpieczeństwa ONZ (np. wprowadzenia stałego członkostwa w tej Radzie dla Indii, Brazylii i RPA), zwiększenia udziału w głosowaniach w MFW, propaguje wykorzystanie walut narodowych w rozliczeniach między członkami, a docelowo stworzenie wspólnej waluty BRICS w celu osłabienia pozycji USD w międzynarodowym systemie finansowym. Państwa grupy mają często odmienne cele. Chiny i Rosja zmierzają do przekształcenia BRICS w przeciwwagę dla G-7. Dla Rosji grupa tworzy platformę do omijania sankcji nałożonych przez Zachód po wybuchu wojny w Ukrainie. Jednocześnie Indie konkurują z Chinami, a Iran z Arabią Saudyjską. P. Kugiel, *Szczyt BRICS w RPA wzmacnia głos Globalnego Południa*, PISM, 25 sierpnia 2023.

⁴⁴ Symptomatycznym wskaźnikiem zmiany jest odmowa współpracy Arabii Saudyjskiej z USA przeciwko Rosji. W latach 80. XX w. kraj ten pomógł Stanom Zjednoczonym w pokonaniu ZSRR w wojnie w Afganistanie: zwiększenie wydobycia ropy naftowej przyczyniło się do obniżenia jej ceny na światowych rynkach, co znacząco uszczupliło budżet Moskwy. Obecnie Arabia Saudyjska uzgadnia wielkość wydobycia ropy z Rosją. Ponownie wybrany prezydent Trump zapowiada podjęcie interwencji skłaniających to państwo (i inne kraje OPEC) do działań przeciwko Rosji takich, jak w latach 80. XX w. przeciwko ZSRR.

zachodniej hemisfery, zdaje się potwierdzać takie oceny⁴⁵. Jest to możliwe po początkowej klęsce pod Kijowem, m.in. dzięki zacieśnianiu współpracy z Chinami, Iranem i Koreą Północną oraz częścią krajów Globalnego Południa. W Indiach, RPA i niektórych innych państwach afrykańskich wpływy rosyjskie sięgają okresu walki z kolonializmem i neokolonializmem (wspieranie elit antysystemowych, kształcenie kadr, dostawy broni itd.), a także współczesnego definiowania interesów.

Ważną rolę odegrała również „dyplomacja szczepionkowa” w okresie pandemii COVID-19, gdy państwa zachodnie w niewielkim zakresie wywiązywały się z obietnic pomocy medycznej dla Ameryki Łacińskiej, Afryki, krajów Partnerstwa Wschodniego czy nawet Bałkanów Zachodnich aplikujących do UE⁴⁶. W takich okolicznościach zwycięstwa Rosji, sankcjonujące zdobycze terytorialne w Ukrainie (na co liczy Putin w związku z ponowną prezydenturą Trumpa) znacząco obniżałyby wiarygodność i prestiż Zachodu⁴⁷.

Dalsza realizacja takiego scenariusza kreowałaby wizerunek Rosji jako jednego z kluczowych aktorów SM i MEP. Sprzyja temu scenariuszowi ograniczona skuteczność zachodnich sankcji nakładanych na Moskwę, stosunkowo dobra sytuacja gospodarcza Rosji, reorientacja

⁴⁵ Rosjanie wzmacniają takie przekonanie wykorzystując różne instrumenty ograniczające wsparcie dla Ukrainy i podważające dominację Stanów Zjednoczonych: jako broń energetyczną traktują dostawy surowców, manipulują cenami zboża na światowych rynkach (przyczyniając się m.in. do masowych protestów rolniczych w UE), wpływają na wysokość inflacji, potęgują efekt zmęczenia w społeczeństwach zachodnich przeciągającą się wojną w Ukrainie i wykorzystują polaryzacyjną dysfunkcjonalność systemu politycznego USA. Na granicy Białorusi z Polską, republikami bałtyckimi i Finlandią, w celu destabilizacji, Rosja we współpracy z Białorusią organizuje przerzuty migrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej na teren UE.

⁴⁶ W okresie prezydentury D. Trumpa USA wstrzymały pomoc szczepionkową dla państw trzecich, a UE realizowała ją selektywnie i z opóźnieniem. Pojawiło się zjawisko rywalizacyjnej „dyplomacji szczepionkowej”, w której duży sukces odniosła Rosja, a zwłaszcza Chiny, które dostarczały pomoc najludniejszemu państwu świata, często bezpłatnie. Z kolei stanowiska USA i UE były zróżnicowane ze względu na kwestie ochrony patentowej szczepionek oraz zasad udostępniania leków (licencje, dzielenie się wiedzą itd.). P. Biskup, M. Szczepanik, *Wdrażanie i wyzwanie rozwojowe dyplomacji szczepionkowej UE*, PISM, czerwiec 2021.

⁴⁷ Niejednoznaczne wypowiedzi Trumpa kwestionującego wywiązywanie się z zobowiązań sojusznicznych pobudziły w niektórych państwach, jak Japonia i Korea Południowa, dyskusje o potrzebie posiadania własnej broni jądrowej. Międzynarodową konsternację wzbudzają także pierwsze decyzje prezydenta Trumpa dotyczące m.in. nabywania obywatelstwa Stanów Zjednoczonych, deportacji nielegalnych migrantów i wprowadzenia stanu wyjątkowego na granicy z Meksykiem, wycofania USA ze Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) i z porozumienia paryskiego o klimacie, a także enuncjacje na temat przejścia przez USA Grenlandii, odzyskania Kanału Panamskiego lub przyłączenia Kanady. Zdaniem wielu badaczy, taki kierunek polityki Stanów Zjednoczonych wywoła efekty sprzeczne z intencjami przywrócenia potęgi amerykańskiej i raczej wzmocni możliwości działania i wpływy Chin oraz Rosji. A. Cooley, D. Nexon, *Trump's Antiliberal Order*, „Foreign Affairs” 2025, t. 104, nr 1, s. 16–24.

kierunków eksportu oraz poprawa bilansu handlowego tego państwa (głównie z Chinami, Indiami i Turcją)⁴⁸. Rośnie polityczne znaczenie krajów Bliskiego Wschodu i Azji Środkowej. Państwa znad Zatoki Perskiej wzmacniają swoje pozycje w relacjach z UE, korzystając z rosnącego zapotrzebowania na surowce energetyczne; jednocześnie otwierają się na pieniądze rosyjskich oligarchów i specjalistów przenoszących się do Dubaju, Kataru lub Izraela. Z kolei Azja Środkowa stała się znaczącym pośrednikiem handlowym między Zachodem i Rosją, pragmatycznie wykorzystującym nową sytuację – jak Kazachstan – do zwiększenia swojej autonomii we współpracy z Chinami i państwami Zachodu.

Równolegle część Globalnego Południa została uderzona niekorzystnie konsekwencjami agresji Rosji na Ukrainę. W takim położeniu znalazły się zwłaszcza państwa afrykańskie dotknięte okresowymi zwyczajami cen artykułów rolnych, a także zmianami klimatycznymi oraz niestabilnością polityczną (np. puczami wojskowymi i dyktaturami w krajach Sahelu). Dalszej peryferyzacji ulega Ameryka Łacińska odczuwająca nadal efekty pandemii COVID-19, globalnego spadku PKB oraz koncentracji inwestorów na rozwoju innych państw i regionów. 60% państw o niskich i średnich dochodach jest poważnie zadłużonych oraz ma duże problemy budżetowe. Spowolnienie gospodarcze i negatywne doświadczenia z częścią państw wierzyielskich (np. bankructwo Sri Lanki) spowodowały, że także Chiny zmniejszyły wsparcie finansowe dla krajów Globalnego Południa, a podniesienie stóp procentowych na globalnych rynkach utrudniło tym państwom dostęp do kapitałów prywatnych⁴⁹.

Natomiast w zachodniej hemisferze wyróżnikiem narastających wewnętrznych różnicowań i zmian statusu jest wzmocnienie polityczno-wojskowej roli Stanów Zjednoczonych konsolidujących pod swoim przywództwem państwa anglosaskie i sojuszników azjatyckich, kosztem osłabienia więzów transatlantyckich z UE. Przejawem tej tendencji jest utworzenie w 2021 roku nowego formatu współpracy technologiczno-obronnej Australii, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych (AUKUS Pact) w regionie Indo-Pacyfiku⁵⁰, a w Azji zacieśnianie współ-

⁴⁸ W kwestii ocen zachodnich sankcji przeciwko Rosji zob.: I. Bond i in., *Two Years (and Ten Years) of War in Europe*, s. 5–7; G. Kołodko, *Wojna i Pokój*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2022, s. 85–106.

⁴⁹ S. Tordoir, A. Berg, E. Cornago, Z. Meyers, J. Sprongford, *Europe and the Superpowers. Responding to Economic Nationalism*, Centre for European Reform, London–Brussels–Berlin, February 2024, s. 8.

⁵⁰ M. Bogusz i in., *AUKUS: nowy format bezpieczeństwa na Pacyfiku wymierzony przeciwko Chinom*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-09-20/aukus-nowy-format-bezpieczenstwa-na-pacyfiku-wymierzony-w-chiny> [dostęp: 7.03.2024].

pracy USA z Japonią i Koreą Południową⁵¹. Na tym tle wyraźnie ulega pogorszeniu globalna pozycja Europy, co wynika zarówno ze strategicznego rozchodzenia się interesów USA oraz UE, jak i wewnętrznych kryzysów oraz stagnacyjnego gospodarczo charakteru Unii, która traci swoją konkurencyjność na globalnych rynkach⁵². Tendencja ta jest wypadkową różnych koncepcji SM i MEP zakorzenionych w odmiennym położeniu geograficznym, zasobach gospodarczych, dostępie do surowców, innych kulturach i strategiach politycznych oraz w interesach państw członkowskich UE⁵³. Agresja Rosji na Ukrainę bardziej dotknęła UE niż USA w wymiarach polityczno-militarnym i gospodarczym. Potwierdziła „strategiczną nieistotność” Starego Kontynentu (co w mniejszym stopniu dotyczy jedynie Brytyjczyków hołdujących „tradycji liberalnego imperializmu”⁵⁴ i Francji aktywnej w swoich byłych koloniach w Afryce). Militarna słabość UE, przesłaniana deklaracjami o jedności w NATO, wspiera też niektóre neorealistyczne tezy na temat ograniczeń zbiorowego bezpieczeństwa (m.in. uzależnienia od decyzji najsilniejszego mocarstwa). Chociaż UE dysponuje potencjałem gospodarczym i wojskowym wielokrotnie wyższym niż Rosja, to zdolność ich militarnej mobilizacji jest bardzo ograniczona.

Unijna koncepcja „mocarstwa normatywnego” wynikająca z dominacji perspektywy liberalnej w SM i MEP pozbawiona twardych instrumentów polityki, takich jak siła militarna, poniosła porażkę. Państwa będące jej czołowymi reprezentantami (szczególnie Niemcy) straciły na wiarygodności. Zjawisko to stało się kolejnym źródłem zróżnicowań i podziałów w UE, w tym krytyki przywództwa Niemiec i Francji oraz zwiększenia orientacji na USA i Wielką Brytanię w państwach Europy Środkowo-Wschodniej i Północnej w zakresie bezpieczeństwa. Zwłaszcza, że agresja Moskwy przesuwając punkt ciężkości polityki Brukseli na Wschód w związku z koniecznością zwiększenia potencjału obronnego Unii i kwestią jej dalszego rozszerzenia o Ukrainę⁵⁵ oraz Bałkany

⁵¹ Częścią rekonfiguracji Globalnej Północy jest również rozszerzenie Paktu Północnoatlantyckiego o Finlandię i Szwecję. Warto odnotować jednak ambiwalentne podejście do wojny w Ukrainie niektórych państw członkowskich, takich jak Turcja i Węgry. Za wzmocnienie NATO uważane jest wejście dwóch nowych krajów, lecz rzadziej dyskutowana jest polityka Turcji, która nie przyłączyła się do sankcji przeciwko Rosji, a ma drugą co do wielkości armię w Sojuszu i znacząco zwiększyła obroty handlowe z Moskwą.

⁵² M. Draghi, *The Future of EU Competitiveness*, Brussel 2024.

⁵³ Wcześniej takie tendencje ujawniały się w postaci kontrowersji wokół okupacji Iraku (2003), perspektywy członkostwa w NATO Ukrainy i Gruzji (2008), a także gazociągu Nord Stream II utrwalającego surowcową zależność UE od Rosji. R. Kuźniar, *Zmierzch liberalnego porządku*.

⁵⁴ R. Kagan, *Potęga i raj*, s. 82.

⁵⁵ Z. Darvas, M. Dabrowski, H. Grabbe, L. Lery Moffat, A. Sapir, G. Zachmann, *Ukraine's Path to European Union Membership and Its Long-Term Implications*, „Policy Brief”, May 2004.

Zachodnie. UE nie była przygotowana na agresję Rosji na Ukrainę, na co wskazuje m.in. ograniczona i spóźniona pomoc wojskowa dla Kijowa, redukcja potencjału przemysłu obronnego, niedorozwój planowania i koordynacji, a także niskie nakłady finansowe większości państw członkowskich na obronę. Wojna u granic Unii reanimowała dyskusje o europejskiej polityce obronnej. Zostały utworzone nowe instytucje (np. European Defence Industry Reinforcement through Common Procurement Act w 2023 r., EDIRPA) i zwiększono budżety wojskowe większości państw UE. Jednak pomimo rosnącej świadomości niezbędności bliższej współpracy wymuszanej także zmianami w polityce amerykańskiej, nadal w tym zakresie przeważa fragmentacja polityki obronnej krajów członkowskich, a wspólna polityka UE ma charakter załączkowy i jest mało efektywna⁵⁶.

Nacjonalizm gospodarczy oraz narastająca konkurencja między supermocarstwami wpływa niekorzystnie na UE uzależnioną od eksportu i handlu międzynarodowego. Stąd też Bruksela w większym stopniu broni koncepcji *rules-based international order* niż ignorujący je Waszyngton, który w okresie prezydentury Bidena wprowadził duży program subsydiowania zielonych technologii (m.in. Inflation Reduction Act)⁵⁷ czy Pekin, ingerujący w rynek poprzez dopłaty z budżetu w inwestycje przedsiębiorstw państwowych. Obecna struktura polityczna nie tworzy w UE odpowiednich instrumentów polityki przemysłowej, która byłaby przeciwwagą dla konkurujących supermocarstw w sferze technologii, digitalizacji czy sztucznej inteligencji⁵⁸. Są to okoliczności wymagające znaczących reform politycznych i instytucjonalnych, w tym m.in. pogłębienia jednolitego rynku, przezwyciężenia narodowej fragmentacji bankowości i sektora usług mogących zwiększyć produktywność UE⁵⁹.

⁵⁶ L. Maślanka, *(Przemysłowa) Unia Obronna – wyzwania i dylematy UE w zakresie polityki bezpieczeństwa i obrony*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2024, nr 3 (98), s. 30–38; L. Scazzieri, *Can European Defence Take off?*, Centre for European Reform, London–Brussels–Berlin, January 2024.

⁵⁷ Chociaż ponownie obejmujący prezydenturę D. Trump zniósł regulacje i programy rządowe wspierające ochronę środowiska i inwestycje ekologiczne (m.in. produkcję pojazdów elektrycznych), to zapowiada realizację wielkiego projektu technologicznego Stargate o wartości 500 mld. USD w dziedzinie sztucznej inteligencji, który poprzez zaangażowanie największych korporacji krajowych i zagranicznych ma wykazać przewagę Stanów Zjednoczonych nad Chinami i innymi państwami, w tym także sojusznikowymi.

⁵⁸ Sytuację gospodarczą UE pogorszył skokowy wzrost cen surowców energetycznych, wysoka inflacja, rosnące koszty życia, zwiększające się nierówności dochodowe i majątkowe oraz napływ kilku milionów uchodźców ukraińskich. Z kolei wsparcie Ukrainy i zwiększenie wydatków na zbrojenia ograniczyły możliwości inwestowania w rozwój oraz subsydiowania transferów socjalnych. The World Bank, *Energizing Europe-Part 1 of Inclusive Growth: Inflation Chipping Away Income Gains*, Washington D.C. 2023.

⁵⁹ S. Tordoir i in., *Europe and the Superpowers*; Z. Meyers, *Helping Europe’s Digital Economy Take off. An Agenda for the Next Commission*, Centre for European Reform, London–Brussels–Berlin, February 2024.

Rosyjska agresja na Ukrainę, przemiany polityczne w USA i strukturalne przekształcenia w globalnym systemie SM i MEP w nowy sposób wymuszają rozstrzygnięcia dotyczące przyszłości UE. Wyzwaniem staje się wzmacnianie jej strategicznej autonomii, tak w wymiarze bezpieczeństwa, jak i rozwoju gospodarczego. W takim kontekście, bez znalezienia nowych czynników rozwoju oraz zwiększenia autonomii w jej różnych wymiarach, Unia będzie słabnącym partnerem USA, uzależnionym w rosnącym zakresie także od Chin, Turcji, państw Zatok Perskiej i Rosji. Unia potrzebuje w sferze SM, jak również MEP, znalezienia nowej równowagi pomiędzy perspektywą liberalną a paradygmatem realistyczno-merkantylnym. Jednak obecna dyskusja nad strategiczną reorientacją UE w zakresie kształtu instytucjonalnego i bieżących polityk, ich finansowania oraz wdrażania w okresie ostrej polaryzacji politycznej, a także rosnącego radykalizmu i populizmu w państwach członkowskich, nie pozwalają na jednoznaczne zdefiniowanie dalszego kierunku unijnych zmian paradygmatu rozwojowego⁶⁰.

KONKLUZJE

Agresja Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku stała się znaczącą cezurą zmierzchu liberalnego porządku ukształtowanego po zimnej wojnie i jest katalizatorem zmiany globalnego układu sił w SM i MEP. Przebieg oraz następstwa tej wojny są przejawem schyłku dominacji Globalnej Północy nad Globalnym Południem, w tym pogarszającej się pozycji UE w świecie, nowego podziału Europy i kwestionowania jej architektury bezpieczeństwa. Dominanta paradygmatu realistyczno-merkantylnego będącego obecnie główną reakcją na globalny kryzys liberalizmu widoczna jest w załączkach wyłaniającego się nowego wariantu SM i MEP. Seria kryzysów podważyła przesłanki liberalnej teorii hegemonicznej stabilności. Ujawniła też strukturalne sprzeczności globalnej dominacji USA, uruchamiające erozję pozycji całej zachodniej hemisfery, m.in. poprzez włączenie do rywalizacji największych państw Globalnego Południa, z Chinami na czele, które mają ambicje odgrywania rosnącej roli w SM i MEP. Inną konsekwencją sprzeczności i kryzysów neoliberalnej globalizacji stała się utrata sterowności bądź znaczące ograniczenie efektywności organizacji międzynarodowych

⁶⁰ A.K. Cianciara, *Jakiej reformy potrzebuje Unia Europejska?*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2024, nr 3 (98), s. 11–19; M. Szczepanik, J. Szymańska, *Dlaczego Unia Europejska nie powinna rezygnować z dyskusji o reformie traktatowej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2024, nr 3 (98), s. 20–29.

i transnarodowych (ONZ, WTO, MFW, UE i in.), co spowodowało zwrot w kierunku wzmacniania państwa oraz używania jego instytucji dla realizacji interesów narodowych.

Taki zwrot, symbolizowany w największym stopniu przez ponowną prezydenturę Trumpa w USA powoduje, że rośnie znaczenie tendencji neoimperialnych, interwencjonistycznych, protekcjonizmu i polityki przemysłowej, prowadzących do nowej równowagi pomiędzy autonomią państwa a integracją międzynarodową. W SM i MEP są to zjawiska prowadzące w ostatnich latach do narastania nacjonalizmu, populizmu, autorytaryzmu, napięć politycznych, fragmentacji geoeconomicznej i regionalizacji finansowej. Podejście liberalne skupione na debacie wokół globalizacji gospodarczej i hegemonicznej stabilności opartej na wiodącej roli USA, znajduje się w impasie. Z kolei wzrost znaczenia Globalnego Południa coraz bardziej eroduje porządek międzynarodowy oparty na wartościach kapitalizmu i liberalnej demokracji, którym przeciwstawiane są systemy instytucjonalne oparte na odmiennych od zachodnich tożsamościach i kulturach politycznych.

Wśród państw szczególnie asertywnych w tym zakresie znajdują się autorytarne Chiny i Rosja działające na rzecz rewizji globalnego porządku, głównie osłabienia USA jako lidera całej zachodniej hemisfery. W takim kontekście agresja Rosji w Ukrainie ma charakter „wojny zastępczej”, w której Stany Zjednoczone i Chiny unikają bezpośredniego zaangażowania militarnego. Testują swoją pozycję w SM i MEP w poszukiwaniu możliwości uzyskania strategicznej przewagi. Ukraina pełni rolę „aktora lokalnego”, którego losy w rosnącym stopniu uzależnione są od wsparcia zewnętrznego, głównie USA i UE. Z perspektywy Rosji, wspieranej przez Chiny i część państw Globalnego Południa, jest to wojna z „kolektywnym Zachodem”, która podważa pozycję Stanów Zjednoczonych i UE. Jest też często interpretowana jako potencjalna możliwość przekształcenia w kolejną wojnę światową. W takich okolicznościach wojna w Ukrainie staje się katalizatorem nowego podziału świata na przeciwstawne bieguny polityczne i geoeconomiczne: Globalnej Północy skupionej wokół USA i NATO oraz Globalnego Południa, którego liderem są Chiny, a głównym forum współpracy BRICS. Przekształcające się stosunki władzy mają charakter płynny i konfliktogenny, tworzą „wielobiegunowy nieład” obciążony globalnym ryzykiem geopolitycznym i niestabilnością. W obecnej fazie zmian SM i MEP w trójkącie wpływów USA-UE-Chiny, Stary Kontynent znalazł się w relatywnie trudnym położeniu jako „strategicznie nieistotny”, nie przygotowany do rywalizacji w sty-

lu *Realpolitik* wielkich mocarstw. Bez znalezienia nowych czynników rozwoju i zwiększenia autonomii w jej różnych aspektach, UE będzie słabnącym partnerem Stanów Zjednoczonych, uzależnionym w rosnącym zakresie również od innych państw (militarnie, surowcowo, technologicznie itd.).

BIBLIOGRAFIA

- Allison G., *Skazani na wojnę. Czy Ameryka i Chiny unikną pułapki Tuki-dydesa?*, tłum. R. Mościcka, M. Waclaw, M. Żbikowska, Pascal, Biele-sko-Biała 2018.
- Allison G., *Trump Is Already Reshaping Geopolitics*, „Foreign Affairs”, 16 January 2024.
- Biskup P., Szczepanik M., *Wdrażanie i wyzwania rozwojowe dyplomacji szczepionkowej UE*, PISM, czerwiec 2021.
- Bogusz M. i in., *AUKUS: nowy format bezpieczeństwa na Pacyfiku wymie-rzony przeciwko Chinom*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-09-20/aukus-nowy-format-bezpieczenstwa-na-pacyfi-ku-wymierzony-w-chiny> [dostęp: 7.03.2024].
- Bond I., Meyers Z., Scazzieri L., Tordoir S., *Two Years (and Ten Years) of War in Europe: Hard Times for Ukraine*, Centre For European Reform, London–Brussels–Berlin, March 2024.
- Cianciara A.K., *Europejska polityka sąsiedztwa w perspektywie kon-struktywizmu*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2017.
- Cianciara A.K., *Jakiej reformy potrzebuje Unia Europejska?*, „Polski Prze-gład Dyplomatyczny” 2024, nr 3 (98), s. 11–19.
- Cooley A., Nexon D., *Trump’s Antiliberal Order*, „Foreign Affairs” 2025, t. 104, nr 1, s. 16–24.
- Costigliola F., *Kennan’s Warning on Ukraine. Ambition, Insecurity, and the Perils of Independence*, „Foreign Affairs”, 27 January 2023.
- Darvas Z., Dabrowski M., Grabbe H., Lery Moffat L., Sapir A., Zachmann G., *Ukraine’s Path to European Union Membership and Its Long-Term Im-plications*, „Policy Brief”, May 2024.
- Dębski S., Sasnal P., Lorenz W., *Konsekwencje rosyjskiej inwazji na Ukra-inę dla porozumienia NATO-Rosja (NRFA) z 1997 r.*, PISM, Warszawa 2022.
- Draghi M., *The Future of EU Competitiveness*, Brussel, September 2024.
- Dyner A.M., *Stan sił zbrojnych Rosji po dwóch latach wojny*, PISM, luty 2024, nr 4 (138).
- Economist Intelligence Unit, *Global Economic Outlook. Geopolitical Shocks and Bond Market Volatility*, London 2023.

- Gilpin R., *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton 1987.
- Groh T.L., *Proxy War: The Least Bad Option*, Stanford University Press, Stanford 2019.
- Hajduk J., Stepniewski T., *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: Uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie” 2015, nr 4, s. 135–151.
- Huntington S.O., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Schuster, London 2002.
- International Monetary Fund, *Goeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*, Washington D.C. 2023.
- Istel M., *Trump „wstrzymał wszelką pomoc dla Ukrainy”? Nie*, <https://konkret24.tvn24.pl/swiat/trump-wstrzymal-wszelka-pomoc-dla-ukrainy-nie-st8271517> [dostęp: 27.01.2025]
- Jackson R., Sorensen G., *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, tłum. A. Czwojdrak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Jasiecki K., *Wpływ wojny w Ukrainie na zmiany modeli kapitalizmu*, w: D. Niedziółka, M. Próchniak (red.), *Ekonomia wojny. Skutki społeczne, ekonomiczne i geopolityczne wojny w Ukrainie*, SGH, Warszawa 2024, s. 113–136.
- Kagan R., *Potęga i Raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, tłum. W. Turopolski, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2003.
- Keohane R.O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.
- Kindleberger C., *The World in Depression 1929–1939*, University of California Press, Berkley 1973.
- Kleczkowska A., *Memorandum Budapesztańskie – umowa międzynarodowa czy niewiążące porozumienie*, <https://wladzasadzenia.pl/2021/20/memorandum-budapesztanske-umowa-miedzynarodowa-czy-niewiazace-porozumienie.pdf> [dostęp: 15.01.2024].
- Kołodko G., *Wojna i Pokój*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2022.
- Krastew I., Leonard M., *Wars and Elections: How European Leaders Can Maintain Public Support for Ukraine*, European Council on Foreign Relations, Brussels, February 2024.
- Kugiel P., *Szczyt BRICS w RPA wzmacnia głos Globalnego Południa*, PISM, 25 sierpnia 2023.
- Kuźniar R., *Zmierzch liberalnego porządku międzynarodowego. 2011–2021*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2023.
- Lee H., *Kapitalizm konfucjański*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
- Leonard M., *Wiek nie-pokoju, Współzależność jako źródło konfliktu*, tłum. A. Wojtasik, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2022.

- Liboreiro J., *With or Without US Support, 'We Cannot Let Russia Win,' Says Ursula von der Leyen*, <https://www.euronews.com/my-europe/2024/02/28/with-or-without-us-support-we-cannot-let-russia-win-says-ursula-von-der-leyen> [dostęp: 7.03.2024].
- Mearsheimer J., *Dlaczego mocarstwa wojują ze sobą*, „Le Monde diplomatique. Edycja polska”, tłum. A. Przyborowska, Lipiec/Sierpień 2023.
- Mearsheimer J., *The Case for a Nuclear Deterrent*, „Foreign Affairs” 1993, nr 72.
- Mearsheimer J.J., *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions that Provoked Putin*, „Foreign Affairs”, September/October 2014, s. 77–89.
- Menkiszak M., *Wygrać wojnę z Rosją. O kontrstrategii Zachodu wobec Moskwy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa, kwiecień 2023.
- Meyers Z., *Helping Europe's Digital Economy Take off. An Agenda for the Next Commission*, Centre for European Reform, London–Brussels–Berlin, February 2024.
- Nölke A., *Post-Corona Capitalism*, Bristol University Press, Bristol 2022.
- Nye J.S., jr., *Przyszłość siły*, tłum. B. Działoszyński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Nye J.S. jr., *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, tłum. J. Zaborowski, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
- Scazzieri L., *Can European Defence Take off?* Centre for European Reform, London–Brussels–Berlin, January 2024.
- Shell-shocked*, „The Economist”, 20 January 2024.
- Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/pelnoskalowy;22946.html> [dostęp: 11.01.2024].
- Szczepanik M., Szymańska J., *Dlaczego Unia Europejska nie powinna rezygnować z dyskusji o reformie traktatowej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2024, nr 3 (98) s. 20–29.
- The Economist Intelligence, *Ten Ways the War in Ukraine Will Change the World*, London 2022.
- The World Bank, *Energizing Europe-Part 1 of Inclusive Growth: Inflation Chipping Away Income Gains*, Washington D.C. 2023.
- Thomas Ch., Kreps S., *America Can't Win the Tech Race Alone*, „Foreign Affairs”, 26 January 2024.
- Tordoir S., Berg A., Cornago E., Meyers Z., Sprongford J., *Europe and the Superpowers. Responding to Economic Nationalism*, Centre for European Reform, London–Brussels–Berlin, February 2024.
- Waltz K.N., *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, w: H. Schreiber, A. Wojciuk (red.), *Stosunki międzynarodowe. Antologia tekstów źródłowych*, t. 1, tłum. R. Włoch, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2018.

Krzysztof Jasiecki – full Professor, Habilitated Doctor, sociologist and political scientist at the Warsaw School of Economics and at the University of Warsaw. His research focuses on economic sociology, the institutions of capitalism, business and political elites, interest groups and lobbying, European integration, as well as globalization, with particular emphasis on Central and Eastern Europe and the war in Ukraine. He is the author of over 150 scholarly articles published in academic journals and collective volumes, and co-author or editor of several monographs, including: *Deinstitutionalization of Public Policies, the War in Ukraine and Migration Challenges in Poland* (2023); *Central and Eastern Europe 30 Years of Capitalism 1989–2019* (2020); *Representation of Economic and Social Interests in the European Union* (2017). He is also the author of the books *Capitalism in Poland: Between Modernization and the Periphery of the European Union* (2013) and *The Business Elite in Poland* (2002).

Krzysztof Jasiecki – prof. zw. dr. hab., socjolog i politolog w Szkole Głównej Handlowej oraz na Uniwersytecie Warszawskim. Prowadzi badania w obszarze socjologii ekonomicznej, instytucji kapitalizmu, elit gospodarczych i politycznych, grup nacisku i lobbingu, integracji europejskiej, a także globalizacji, ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowej i Wschodniej oraz wojny w Ukrainie. Autor ponad 150 artykułów w czasopiśmie naukowych i książkach, współautor i redaktor m.in. monografii zbiorowych *Deinstytucjonalizacja polityk publicznych a wojna w Ukrainie i wyzwania migracyjne w Polsce* (2023), *Central and Eastern Europe 30 Years of Capitalism 1989–2019* (2020), *Reprezentacja interesów ekonomicznych i społecznych w Unii Europejskiej* (2017), autor książek *Kapitalizm po polsku. Między modernizacją a peryferiami Unii Europejskiej* (2013) oraz *Elita biznesu w Polsce* (2002).